

האגודה לזכויות האזרח בישראל
 جمعية حقوق المواطنين في اسرائيل
 The Association for Civil Rights in Israel

יום זכויות האדם הבינלאומי – 10 בדצמבר 2020

הזכות לחינוך - מבוא למורה

"כל אדם זכאי לחינוך. החינוך יינתן חינם, לפחות בשלבים הראשוניים והיסודיים; החינוך בשלב הראשון הוא חובה. החינוך הטכני והמקצועי יהיה מצוי לכול, והחינוך הגבוה יהיה פתוח לכול במידה שווה ועל יסוד הכישרון. החינוך יכוון לפיתוחה המלא של האישיות ולטיפוח יחס כבוד לזכויות האדם ולחירויות היסודיות. החינוך יטפח הבנה, סובלנות וידידות בין כל העמים והקיבוצים הדתיים והגזעיים, ויסייע למאמץ של האומות המאוחדות לקיים את השלום." מתוך "ההכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם", סעיף כו

כמדי שנה, ב-10 בדצמבר מציינים בישראל ובעולם את יום זכויות האדם הבינלאומי. ביום זה, בשנת 1948, התקבלה בעצרת הכללית של האו"ם ההכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם. בהכרזה מופיעות הזכויות השונות המגיעות לכל אדם באשר הוא אדם, ועליהן מחויבים הפרט והמדינה לשמור. מדינת ישראל, בין שאר מדינות העולם, חתומה על ההכרזה ועל אמנות שונות שנכתבו בעקבותיה.

גם בשנה זו אנו ממשיכים את הפרויקט המשותף של המטה לחינוך אזרחי וחיים משותפים במשרד החינוך עם מחלקת החינוך באגודה לזכויות האזרח ומט"ח, לציון יום זכויות האדם הבינלאומי. הפעם בחרנו להתמקד לציון יום זה **בזכות לחינוך**, כשברקע האתגרים הרבים העומדים לפתחה של מערכת החינוך בישראל בהתמודדות עם מגפת הקורונה.

כמו מערכות חינוך רבות ברחבי העולם, גם בארץ ניצב החינוך בתקופה זו מול איום ומשבר ממשי. משבר הקורונה טומן בתוכו השפעות ישירות ועקיפות על החינוך, חלקן באות לידי ביטוי בטווח המיידי וחלקן תשפענה עלינו בטווח הארוך. השפעות ישירות על התלמידים והתלמידות ניכרות במישור הלימודי, החברתי והרגשי, בעוד השפעות ברמת המאקרו מתבטאות בגידול באחוזי הנשירה ובהעמקת הפערים הלימודיים ואי-השוויון בחינוך, ממנו סובלות בעיקר אוכלוסיות מוחלשות ומודרות. עבור אנשי ונשות החינוך מהווה המשבר אתגר עצום וקשה לפיצוח, בהתמודדות עם המציאות החדשה, ללא הכנה מוקדמת, ובחוסר וודאות לקראת העתיד לבוא. יחד עם זאת, כמו בכל משבר, גם ימי הקורונה מביאים עמם הזדמנות לשינוי. יעידו על כך דוגמאות רבות של מוסדות חינוך בכל רחבי הארץ וצוותי הוראה, כמו גם משרד החינוך, שניצלו את התקופה הנוכחית כדי לחשוב מה ואיך אפשר ורצוי לעשות אחרת, ומצאו דרכים יצירתיות וחדשות להתגבר על האתגרים.

לפניכם/ן רקע למורה על הזכות לחינוך, כבסיס למערכי הפעילות המוצעים בהמשך ולכרזה הדיגיטלית המצורפת שיצרנו לשימושכם/ן לציון יום זכויות האדם הבינלאומי. מטרת הפעילויות לחשוף את התלמידים והתלמידות למהותה של הזכות לחינוך על היבטיה השונים, לאתגרים שמציף משבר הקורונה בהתייחס להיבטים אלה ולפתרונות אפשריים. הקישורים בכרזה מובילים למשימות חקר ולמידת עמיתים המותאמות לתלמידי בתי הספר היסודיים ולכיתות הגבוהות (בשני מערכים נפרדים).

בברכת יום זכויות האדם משמעותי לכולנו,

המטה לחינוך אזרחי וחיים משותפים במשרד החינוך, מחלקת החינוך באגודה לזכויות האזרח ומט"ח.

הזכות לחינוך - רקע כללי

הזכות לחינוך נחשבת לאחת הזכויות הבסיסיות המובטחות על ידי כל האמנות הבינלאומיות. היא נכללת בהצהרה האוניברסלית בדבר זכויות האדם, באמנה הבינלאומית בדבר זכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות, באמנה בדבר זכויות הילד ועוד. הזכות לחינוך שייכת לקבוצת הזכויות הפוזיטיביסטיות, המטילות על המדינה את החובה לספק את השירותים הנדרשים למימושן ולממנם. זכות זו מתייחסת לזכותם של כל הילדים והילדות לקבל מטעם המדינה חינוך ושירותי חינוך.

הזכות לחינוך חיונית למימוש זכויות אדם אחרות, בראשן הזכות לכבוד, והיא מהווה כלי חשוב ביותר למוביליות ולשוויון חברתי. עיקר עוצמתה נעוץ בחשיבותה לפיתוח הפוטנציאל המלא של הפרטים בחברה באמצעות החינוך ולקידום החברה בכללותה. לדוגמה, החינוך מהווה את אחד הכלים החזקים ביותר המאפשרים להוציא ילדים ומבוגרים ממעגל העוני ולאפשר להם מוביליות חברתית. מנתוני אונסק"ו עולה כי אם כל המבוגרים יסיימו השכלה תיכונית, ניתן יהיה לצמצם את מספר האנשים העניים בעולם בלמעלה מ-50%. בין היתר, החינוך מאפשר גם לצמצם את הפערים המגדריים, ועבור בנות ונשים רבות ברחבי העולם הוא אף מציל חיים. בכדי להבטיח מימוש מלא של הזכות לחינוך, צריכה אפוא המדינה להבטיח שוויון הזדמנויות בחינוך לכולם, וזאת על מנת לכונן חברה שוויונית בה כל הילדות והילדים מממשים את הפוטנציאל הגלום בהם.

על מנת להבטיח את מימושה של הזכות לחינוך נוצרו כלים בינלאומיים, כגון אמנות וחוזים להם מחויבות המדינות החתומות, אשר הסכימו לכבד, להגן ולדאוג להגשים את הזכות לחינוך. אין זו הצהרת כוונות ריקה מתוכן, מכיוון שהוראותיה מחייבות מבחינה משפטית. כל מדינות העולם אישרו לפחות אמנה אחת המכסה היבטים מסוימים של הזכות לחינוך, ולכן המשמעות היא שכל המדינות מחויבות לה באמצעות מנגנונים משפטיים. במקרים של הפרת הזכות לחינוך ניתן להשתמש במנגנוני זכויות אדם בינלאומיים או בכלים משפטיים מקומיים, כמו בתי המשפט לעניינים מינהליים או בג"צ.

בכרזה ובמערך הפעילות שלפניכם/ בחרנו להתמקד בארבעה היבטים מרכזיים של הזכות לחינוך, הנכללים בהצעתה של ועדת האו"ם לזכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות¹:

1. **הזכות לחינוך זמין** - שמחייבת את קיומם של מוסדות חינוך ותוכניות חינוכיות מתפקדים ובכמות מספקת במסגרת החינוך הציבורי;
2. **הזכות לגישה שווה לחינוך** - המתייחסת לאיסור הפליה בחינוך ולנגישות פיזית וכלכלית של שירותי החינוך;
3. **הזכות לחינוך ראוי** - המעוגנת במטרות החינוך המפורטות בחוק חינוך ממלכתי, ומתייחסת לתכנון של החינוך ולאופן שבו הם מועברים (דרכי הלמידה וההוראה, האקלים הכיתתי והבית-ספרי וכו').
4. **הזכות לחינוך מותאם** - הנוגעת לצורך בהתאמת החינוך לצרכים ומעגלי השתייכות תרבותיים, ליכולות לימודיות ולהעדפותיהם של הילדים והילדות.

בנספח למערכים תמצאו הסבר מפורט ומורחב על כל אחד מההיבטים הללו.

¹ The UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), General Comment 8) No. 13: The Right to Education (UN Doc. E/C.12/1999), para. 6.

הזכות לחינוך - מערך פעילות ליסודי (כיתות ד'-ו')

מטרות:

- לדון עם התלמידים והתלמידות בזכות לחינוך, משמעותה וחשיבותה.
- לבחון מה קורה כאשר הזכות לחינוך נפגעת.

חלק א' – פתיחה (15 דקות)

1. ספרו לתלמידים/ות על יום זכויות האדם: "כל בני-האדם נולדו בני חורין ושווים בערכם ובזכויותיהם". כך על פי ההכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם, שקיבלה מועצת האו"ם ביום 10 בדצמבר בשנת 1948. ומאז מציינים את יום זכויות האדם בתאריך זה בכל שנה. **השנה נתמקד בזכות לחינוך.**
2. הציגו לתלמידים/ות את הכרזה הדיגיטלית ובקשו/שאלו אותם:
 - תארו את מה שאתם/ן רואים בכרזה.
 - מה לדעתכם/ן התפקיד של הספר בכרזה?
 - מה הקשר, לדעתכם/ן, בין האיור לכותרת – כל אדם זכאי לחינוך?

חלק ב' – ארבעה היבטים של הזכות לחינוך (15 דקות)

1. היכנסו לארבעת הקישורים בכרזה והציגו לתלמידים ולתלמידות את האיורים וההסברים בכל אחד מההיבטים של הזכות לחינוך (בנספח למערכים תמצאו הסבר מפורט ומורחב על כל אחד מההיבטים הללו).

הזכות לחינוך זמין

הזכות לגישה שווה לחינוך

הזכות לחינוך ראוי

הזכות לחינוך מותאם

2. שאלו את התלמידים והתלמידות:

- באיזו מידה אתם מרגישים שיש לכם את הזכות לחינוך? (חינוך זמין, גישה שווה לחינוך, חינוך ראוי, חינוך מותאם)
- איך לדעתכם/ מרגישים ילדים שהזכות שלהם לחינוך נפגעת?

חלק ג' – עבודה עצמית בזוגות או בקבוצות (30 דקות)

בקשו מהתלמידים והתלמידות ליצור כרזה על אחד ההיבטים של הזכות לחינוך (הזכות לחינוך זמין / הזכות לגישה שווה לחינוך / הזכות לחינוך ראוי / הזכות לחינוך מותאם). ניתן לעצב את הכרזה בזוגות או בקבוצות, בכיתה או בזום. ניתן גם להשתמש באתר [Canva](https://www.canva.com) ליצירת כרזה מעוצבת.

הנחיות ליצירת כרזה:

מהי כרזה?

כְּרִזָּה (פּוֹסְטֵר, פְּלֶקֶט) היא מודעה גדולה, המושכת את תשומת לב קהל. מטרת הכרזה היא להעביר מסרים ולעורר לעשייה ולחשיבה.

על-פי: [מילון רב-מילים ברשת האינטרנט](#)

האגודה לזכויות האזרח בישראל
 جمعية حقوق المواطنين في اسرائيل
 The Association for Civil Rights in Israel

לכרזה 3 מרכיבים :

- א. נושא הכרזה
- ב. מָסָר (סיסמה/סלוגן) – אמירה תמציתית, קליטה, קלה לזכירה ומְמָצָה, שיש בה רעיון, המובא בחריזה, במשחק מילים או בסלנג.
- ג. תצלום או איור – תצלום או איור, המוסרים את המסר

תכננו את הכרזה :

הכינו תכנית לכרזה על אחד ההיבטים של הזכות לחינוך (הזכות לחינוך זמין / הזכות לגישה שווה לחינוך / הזכות לחינוך ראוי / הזכות לחינוך מותאם). בתכנון הכרזה הביאו בחשבון את הנקודות הבאות -

- מהי מטרת הכרזה?
- מהו היחס שלכם לנושא הזכות לחינוך?
- מהו המסר שלכם? איך תבטאו אותו?
- מה תהיה כותרת הכרזה?
- מה יהיה המסר בכרזה?
- מה יהיו האיור או התמונה, שימסרו את המסר של הכרזה?
- אילו צבעים יתאימו לכרזה?
- כיצד תמשוך הכרזה את תשומת לב הקהל, כדי שהמסר יעבור בדרך הטובה ביותר?
- למי הכרזה מיועדת? מיהו קהל היעד?

צרו את הכרזה שלכם על פי התכנון.

הצעה : לאחר הצגת הכרזה בכיתה, תלו את הכרזות במסדרונות בית-הספר (או במקומות שיסכימו לכך). ניתן גם ליצור תערוכה של כרזות במצגת או באתר הכיתה.

האגודה לזכויות האזרח בישראל
جمعية حقوق المواطن في اسرائيل
The Association for Civil Rights in Israel

הזכות לחינוך - מערך פעילות לעל-יסודי

מטרות:

- להכיר לתלמידים ולתלמידות את הזכות לחינוך על היבטיה השונים.
- לאפשר לתלמידים/ות לחקור ולהבין את חשיבותם של היבטים שונים של הזכות לחינוך.
- לפתח מודעות לגבי משמעותה והשלכותיה של פגיעה בזכות לחינוך.

חלק א' – פתיחה (15 דקות)

ספרו לתלמידים על יום זכויות האדם: "כל בני-האדם נולדו בני חורין ושווים בערכם ובזכויותיהם". כך על פי ההכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם, שקיבלה מועצת האו"ם ביום 10 בדצמבר בשנת 1948. ומאז מציינים את יום זכויות האדם בתאריך זה בכל שנה. **השנה נתמקד בזכות לחינוך.**

חלק ב' – עבודה בקבוצות על ארבעה היבטים של הזכות לחינוך (30 דקות)

1. חלקו את התלמידים והתלמידות ל-4 או 8 קבוצות (בהתאם לגודל הכיתה). ניתן לחלק גם לחדרים בזום.
2. לכל קבוצה הקצו היבט אחד מבין ארבעת היבטים של הזכות לחינוך המופיעים בכרזה הדיגיטלית: הזכות לחינוך זמין / הזכות לגישה שווה לחינוך / הזכות לחינוך ראוי / הזכות לחינוך מותאם. בלחיצה על הקישורים בכרזה, כל קבוצה תגיע לדף עם הסבר על ההיבט שבו תתמקד (ראו להלן) ולאחריו הנחיות לעבודה בקבוצה.

הזכות לחינוך זמין

הזכות לחינוך "זמין" מתייחסת לזכותם של כל ילד וילדה לקבל חינוך, ומשמעותה שהמדינה צריכה לדאוג שיהיו מספיק בתי ספר עבור כל הילדים המתגוררים בה (בין אם הם אזרחי המדינה או לא). **לא משנה היכן את או אתה מתגוררים – חייב להיות בית ספר שתוכלו להירשם אליו וללמוד בו.** מעבר לזמינותם בכמות מספקת, בתי הספר גם נדרשים לתפקד כראוי - כלומר שיהיו בהם מספיק כיתות, מורות ומורים מיומנים, ייעוץ מקצועי, ספריות ועוד מתקנים ושירותים נוספים שצריכים להיות זמינים עבור הילדים והילדות שלומדים בהם. **כאשר את או אתה מגיעים ללמוד בבית הספר, זכותכם לקבל את כל שנדרש לכם על מנת שתוכלו להתחנך בו וכדי שתוכלו להתמיד בלמידה עד סוף כיתה י"ב.**

הזכות לגישה שווה לחינוך

"גישה שווה" לבתי ספר ולתוכניות חינוכיות מתייחסת לזכותם של כל ילד וילדה לממש את זכותם לשוויון הזדמנויות בחינוך. היא כוללת איסור על אפליה בחינוך, שפירושה שאסור להפלות תלמיד או תלמידה בקבלתם לבית הספר, בשיבוץם לכיתות, להקבצות או למסלולי לימוד מיוחדים, ובכל עניין אחר. לא משנה מה ארץ המוצא או המגדר שלך, האם יש למשפחה שלך הרבה כסף או מעט, מה ההשקפה פוליטית שלך או של הורייך וכו' - בית הספר צריך לתת לך יחס שוויוני.

הזכות לגישה שווה מחייבת גם נגישות פיזית של החינוך לכולם - כלומר שלכל התלמידים והתלמידות יהיה בית ספר במרחק סביר ממקום מגוריהם, ובמידת הצורך, כמו בעת חירום או בתקופת הקורונה, גם גישה ללמידה מרחוק. לא משנה היכן את או אתה מתגוררים – אתם זכאים לבית ספר שכונתי, יישובי או אזורי קרוב ולגישה ללמידה מרחוק.

בתי הספר והפעילויות החינוכיות צריכים גם להיות מונגשים לתלמידים/ות עם מוגבלות פיזית (למשל באמצעות מעלית, שבילי גישה נוחים וכו'), כדי לאפשר גם להם ללמוד באופן סדיר.

החינוך צריך להיות נגיש לכולם גם מבחינה כלכלית, כלומר שכל ילד וילדה זכאים לחינוך באופן שוויוני שלא יהיה תלוי באפשרויות הכספיות של הוריהם. בין אם יש למשפחה שלך הרבה או מעט, באחריות המדינה לאפשר לך ליהנות מאותן אפשרויות בחינוך כמו כולם.

הזכות לחינוך ראוי

הזכות לחינוך "ראוי" נועדה להבטיח שכל תלמידה ותלמיד יזכו בחינוך הולם. אך... מהו חינוך שנחשב "ראוי"? קשה להגדיר במדויק, וגם אפשר להתווכח על סוגיות שונות הקשורות בשאלה זו. ובכל זאת, כדי להבין מה מחשיבה המדינה כחינוך ראוי, ניתן להיעזר במטרות החינוך הקבועות בחוק חינוך ממלכתי בישראל (המטרות מפורטות בסעיף 2 לחוק).

לך, כמו לכל הילדים והילדות בישראל, הזכות ליהנות מתוכניות לימודים איכותיות הכוללות ידע, מיומנויות וערכים ראויים שיענו על מטרות החינוך, מדרכי למידה והוראה ראויות להעברת התכנים הללו, ומתנאי לימוד ואקלים כיתתי ובית ספרי שיאפשרו לך ללמוד את כל אלה.

הזכות לחינוך מותאם

הזכות לחינוך "מותאם" מתייחסת לצורך בהתאמת הלימודים לצרכים, ליכולות ולהעדפות של התלמידים והתלמידות. בין אם את או אתה דוברים עברית, ערבית או שפה נוספת, בני דת כזו או אחרת - דרכי ההוראה ותכני הלימוד בבית הספר צריכים להיות מותאמים לזהות ולמעגלי ההשתייכות התרבותית שלכם, ופירוש הדבר שכל ילדה וילד זכאים ללמוד בשפתם ושהחינוך יהיה מותאם למורשת התרבותית שלהם.

החינוך צריך להיות מותאם גם ליכולת הלימודית של כל ילד וילדה. למשל, ילדות וילדים עם צרכים מיוחדים (כגון אוטיזם, לקויות שמיעה או ראייה, הפרעות קשב וריכוז או לקויות למידה) זכאים לכל ההתאמות הנדרשות כדי שיוכלו ללמוד ו/או להיבחן באופן שמתאים לצורכיהם. ואם את או אתה תלמידים מצטיינים או מחוננים, אתם זכאים לתוכניות חינוך מיוחדות שיתאימו ליכולות שלכם. בנוסף, חשוב שלתלמידות ולתלמידים תינתן הזכות לבחור בין אפשרויות חינוכיות שונות, לפי העדפותיהם (באיזו מגמה תרצו ללמוד? באיזה נושא אישי תרצו לעשות עבודת חקר?), ואף להשפיע על החינוך שיקבלו בבית הספר. הידעת שבתי הספר מחויבים, למשל, לעודד הקמת מועצת תלמידים? אז... קדימה, זה הזמן לממש את זכותך להישמע ולהשתתף בקביעת מדיניות החינוך כך שיהיה מותאם לך!

3. הסבירו לתלמידים/ות: **עליכם/ן לחקור את הנושא שהוקצה לקבוצה** וללמוד עליו באמצעות חיפוש באינטרנט (כתבות חדשותיות, מאמרי דעה וכיו"ב). אתם/ן צריכים להיות המומחים לנושא זה – יש לכם/ן לשם כך 30 דקות לעבודת חקר קבוצתית.

ההנחיות למשימת החקר בקבוצות (כפי שהן מופיעות בקישורים בכרזה הדיגיטלית):

- עליכם לחקור את ההיבט הנ"ל של הזכות לחינוך: חפשו מידע באינטרנט ובאתרי החדשות - **מצאו לפחות 2-3 מקורות** שעליהם תוכלו להתבסס. חשוב שהמידע יהיה מהימן וממקור מוכר.
- התייחסו לשאלות הבאות:
 - כיצד המדינה מבטיחה את מימוש היבט זה של הזכות לחינוך? הביאו דוגמאות.
 - האם יש מקרים שבהם הזכות להיבט זה לא מתממשת? הביאו דוגמאות.
 - האם משבר הקורונה מציב אתגרים מיוחדים בהתייחס להיבט זה של הזכות לחינוך? מהם?
- חשבו על פתרונות אפשריים שיבטיחו את זכות זו לחינוך לכל ילד וילדה בישראל.

חלק ג' – למידת עמיתים (30 דקות)

כל קבוצה תציג לכיתה את הנושא שחקרה.

למורה: מומלץ להכין מראש כמה קישורים למאמרים וכתבות בנושא, עבור קבוצות שתתקשינה למצוא חומרים בעצמן.

האגודה לזכויות האזרח בישראל
جمعية حقوق المواطنين في اسرائيل
The Association for Civil Rights in Israel

נספח – הרחבה על ארבעת ההיבטים של הזכות לחינוך

מקור: הזכות לחינוך: קווים לדמותה בעידן של מהפכה חוקתית / לטם פרי-חזן (משפט ועסקים טז, תשע"ד - דצמבר 2013).

הזכות לחינוך זמין

הזכות לחינוך זמין מתייחסת לזכותם של כל ילד וילדה לתוכניות חינוכיות ולמוסדות חינוך זמינים, ומחייבת את קיומם של בתי ספר ציבוריים מתפקדים ובכמות מספקת.²

בישראל, חוק לימוד-חובה מקנה זכות לחינוך ציבורי זמין ל"כל ילד/ה וכל נער/ה" במשך 15 שנות לימוד - שלוש שנים בגן הילדים, החל מגיל 3, ועוד 12 שנים בכיתות א' עד י"ב. המונחים "ילד/ה" ו"נער/ה" בחוק אינם מתייחסים לאזרחות, לתושבות או לאשרת שהייה, ופירוש הדבר שזכות זו מוקנית לכל ילד וילדה, בלי קשר למעמדו במדינה.

האחריות לקיום מוסדות למתן חינוך חובה מוטלת על המדינה ועל רשויות החינוך המקומיות במשותף. מעבר לזמינותם בכמות מספקת, בתי הספר ותוכניות החינוך צריכים לתפקד כראוי, כלומר, שלא יחסרו בהם מרכיבים נחוצים. מתקנים ושירותים שבת-הספר הציבוריים אמורים לספק (בלי לגבות עבורם תשלומי הורים) כוללים, בין היתר, חדרי לימוד, עבודה של עובדים סוציאליים שמטרתה למנוע חיסורים ונשירה, ייעוץ מקצועי ושירותי עזרה ראשונה. בשנים האחרונות נוספה לרשימה זו גם הזנת התלמידים באמצעות אספקת ארוחה חמה בגני-חובה ובבתי-ספר יסודיים שבהם מתקיים יום לימודים ארוך (במימון משותף של המדינה, הרשויות המקומיות וההורים). מרכיב חיוני נוסף המתחייב מן הזכות לחינוך ציבורי זמין הוא כמות מספקת של מורים מיומנים, שמקבלים משכורת נאותה.

בעשורים האחרונים חל גידול הדרגתי בשיעור הלמידה הכללי במערכת החינוך וכן בשיעור התלמידים המסיימים כיתה י"ב. עם זאת, קיים עדיין פער משמעותי בין המחויבות העקרונית של המדינה למימוש הזכות לחינוך ציבורי זמין לבין הנכונות הממשלתית בפועל להקצות משאבים למימוש זכות זו.

² היבט נוסף של הזכות לחינוך זמין שלא נדון כאן, נוגע לאישור הפעלתם של מוסדות חינוך פרטיים.

האגודה לזכויות האזרח בישראל
 جمعية حقوق المواطنين في اسرائيل
 The Association for Civil Rights in Israel

הזכות לגישה שווה לחינוך

הזכות לגישה שווה למוסדות חינוך ולתוכניות חינוכיות כוללת שלושה מימדים, שכל אחד מהם ושלושתם יחד חיוניים למימוש הזכות לשוויון הזדמנויות בחינוך.

המימד הראשון הוא איסור אפליה בחינוך, שהוכר בפסיקה כחלק מהזכות לכבוד האדם. חוק זכויות התלמיד קובע כי "רשות חינוך מקומית, מוסד חינוך או אדם הפועל מטעמם, לא יפלו תלמיד מטעמים עדתיים, מטעמים של ארץ מוצא, מטעמים של רקע חברתי-כלכלי, או מטעמים של השקפה פוליטית, בין של הילד ובין של הוריו, בכל אחד מאלה: (1) רישום תלמיד, קבלתו או הרחקתו ממוסד חינוך; (2) קביעת תכניות לימודים ומסלולי קידום נפרדים באותו מוסד חינוך; (3) קיום כיתות נפרדות באותו מוסד חינוך; זכויות וחובות תלמידים לרבות כללי המשמעת והפעלתם". בחוק אף נקבע כי הפרתו של איסור האפליה בחינוך מהווה עבירה פלילית.

המימד השני הוא נגישות פיזית של החינוך, והוא נוגע לזכות לגישה לחינוך בתוך בית הספר, אל בית הספר, בבית, ובמקרה של מחלה מתמשכת גם במסגרת חינוכית בבית החולים. פירושו כי החינוך צריך להינתן באמצעות הגעה למיקום גיאוגרפי שנוחותו סבירה (כגון בית-ספר שכונתי או אזורי), או באמצעות אמצעים דיגיטליים וגישה לתוכניות למידה מרחוק. בהתאם לחוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, נקבעו הוראות מנחות להנגשה כללית של בתי הספר (למשל באמצעות מעלית, הנגשת תאי השירותים ועוד), וכן להנגשה פרטנית המחייבת עריכת כל ההתאמות הנדרשות כדי לאפשר לתלמיד/ה עם מוגבלות פיזית ללמוד באופן סדיר. בתקופת הקורונה, עם סגירת בתי הספר, עלה ביתר שאת הצורך בהנגשת הלימודים מרחוק לכל התלמידים והתלמידות באמצעות מחשב לכל ילד, חיבור לתשתיות אינטרנט ולחשמל.

המימד השלישי של הזכות לגישה שווה לחינוך הוא נגישות כלכלית של החינוך, שפירושה שהחינוך צריך להיות תואם את האפשרויות הכספיות של כולם. נגישות הכלכלית של החינוך מעוגנת בישראל בחוק לימוד-חובה, שקובע זכות לחינוך חינם לכל התלמידים שהחוק חל עליהם, מגיל שלוש ועד סיום כיתה י"ב. אולם בפועל, לפי הסדרים שונים הקבועים בחוק, הורים לתלמידים בבתי הספר הרשמיים בישראל נושאים בתשלומים רבים, בהם תשלומי חובה עבור הילדים (למשל בעבור ביטוח תאונות אישיות), וכן מגוון תשלומי רשות (בעבור סל תרבות, טיולים, מסיבות כיתתיות, השאלת ספרי לימוד, הזנה, שעות נוספות ו"שירותים מרצון" כמו חוגים, רכישת תוכנות מחשב ועוד). תשלומי ההורים למיניהם מכרסמים בזכות לחינוך חינם, ותורמים להגדלת הפערים במימוש הזכות לגישה שווה לחינוך.

האגודה לזכויות האזרח בישראל
 جمعية حقوق المواطنين في اسرائيل
 The Association for Civil Rights in Israel

הזכות לחינוך ראוי

יסוד זה של הזכות לחינוך נועד להבטיח כי כל תלמידה ותלמיד יזכו בחינוך הולם. חובת המדינה להבטיח חינוך ציבורי ראוי מתחייבת, בין היתר, מעקרון השוויון.

הזכות לחינוך ראוי מתבססת על מטרות החינוך כפי שהן מוגדרות באמנות והצהרות בין-לאומיות שונות. מטרות אלה מתייחסות לשני מימדים של החינוך: מימד אישי, שנוגע לפיתוח אישיותם של הילדים, כישוריהם ויכולותיהם, ומימד חברתי, הכולל חינוך לזכויות אדם ולסובלנות. שני המימדים הללו של הזכות לחינוך ראוי מעוגנים גם בחוק חינוך ממלכתי בישראל, הקובע את מטרות החינוך (ראו סעיף 2 לחוק), שמתייחסות בהרחבה גם לתחום המורשת והזהות התרבותית.

הזכות לחינוך ראוי מתייחסת הן לתוכנו של החינוך והן לאופן שבו הוא מועבר. פירוש הדבר שהיא נוגעת במגוון של פרקטיקות חינוכיות הקשורות לאיכות החינוך, ובכלל זה תוכניות הלימודים (הידע, הערכים והמיומנויות הנכללים בהן), דרכי הלמידה וההוראה (האופן שבו התכנים הללו נלמדים), תנאי הלימוד והאקלים הכיתתי והבית-ספרי (למשל, תחושת המוגנות והביטחון בבית הספר, מספר התלמידים בכיתה, היחסים בין המורים/ות לתלמידים/ות, ועוד).

הזכות לחינוך מותאם

הזכות לחינוך מותאם היא זכות רחבה הכוללת זכויות מסוגים שונים. מימדים שונים שלה נוגעים לצורך בהתאמת החינוך לצרכים ומעגלי השתייכות תרבותיים של הילדים והילדות, ליכולותיהם הלימודיות של התלמידים/ות ולהעדפותיהם/ן.

חינוך המותאם למעגלי השתייכות תרבותיים - חוק חינוך ממלכתי קובע, בין היתר, כי מטרות החינוך הממלכתי הן "לחנך אדם להיות אוהב אדם... המכבד את הוריו ואת משפחתו, את מורשתו, את זהותו התרבותית ואת לשונו", וכן "להעניק שוויון הזדמנויות לכל ילד וילדה, לאפשר להם להתפתח על פי דרכם וליצור אווירה המעודדת את השונה והתומכת בו". מטרות אלה מתוות אפוא את המותאמות התרבותית של החינוך באמצעות כמה מעגלי השתייכות וזהות. פירוש הדבר, כי החינוך הציבורי צריך להתאפיין בגמישות של תוכניות הלימודים ודרכי ההוראה, על-מנת לענות על צרכיהם של תלמידים בתחומים חברתיים ותרבותיים שונים.

חינוך המותאם ליכולות לימודיות - חינוך המותאם לצורכי התלמידים מתבטא גם בהתאמת החינוך ליכולותיהם הלימודיות. למשל, חוק חינוך מיוחד (התשמ"ח-1988) קובע את זכותם של ילדים עם צרכים מיוחדים לחינוך חנם המותאם לצרכיהם. החוק חל על מגוון רחב של צרכים מיוחדים (כגון אוטיזם, פיגור, לקויות שמיעה, הפרעות קשב וריכוז או לקויות למידה), ומחייב מגוון של אמצעים להתאמה של החינוך לצרכים אלה. סוגים אחרים של התאמות ליכולות התלמידים כוללים, בין היתר, את זכותם של

האגודה לזכויות האזרח בישראל
جمعية حقوق المواطن في اسرائيل
The Association for Civil Rights in Israel

תלמידים מחוננים ומצטיינים לחינוך המותאם לצורכיהם, את זכותם של תלמידים עולים להתאמות בבחינות הבגרות ועוד.

חינוך המותאם להעדפות הילדים - מימד נוסף של הזכות לחינוך מותאם נוגע לזכותם של ילדים להביע דעה בחופשיות בכל עניין הנוגע בהם, ושיינתן משקל ראוי לדעותיהם, בהתאם לגילם ולמידת בגרותם. היא כוללת אפוא את הבטחת יכולתם של התלמידים/ות להשפיע על החינוך שיקבלו ולהתאימו לצורכיהם, באמצעות השתתפות בעיצוב הסביבה החינוכית ובאמצעות בחירה בין אפשרויות חינוכיות שונות. הזכות להישמע ולהשתתף בקביעת מדיניות החינוך באה לידי ביטוי בחוק זכויות התלמיד, המחייב את בתי הספר, בין היתר, לעודד הקמת מועצת תלמידים. מעורבות תלמידים בעיצובה של מדיניות החינוך עשויה להתבטא גם באמצעות פעולות המבטאות ביקורת ומחאה. פן נוסף של מימוש זכויותיהם של תלמידים להשתתפות ולבחירה במרחב הבית-ספרי הוא בחירה בין אפשרויות חינוכיות שונות – בחירת זרם חינוכי, בית-ספר, מגמה, נושא אישי בתוך תוכנית הלימודים ועוד.